
DOÇ. DR. İSA ÇELİK* İLE SÖYLEŞİ

Günümüz Amerika'sında İncil'den sonra en çok satan dinî eserin Mesnevî olduğu belirtilmektedir. Sizce bunun nedenleri nelerdir?

Mevlânâ'nın eserleri gönül mahsulüdür ve yaşadıklarının ifadeye dökülmüş şeklidir. Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (sav) şöyle buyurmuşlardır: "Allah bir kulunu sevince Cebrail'e: "Şüphesiz ki Allah filanı seviyor sen de onu sev, diye nida eder. Cebrail de onu sever ve Cebrail gök sakinlerine: "Şüphesiz ki Allah filanı seviyor, siz de onu sevin" diye nida eder. Gök sakinleri de onu severler. Sonra o kişi yeryüzünde kabul görür ve itibar sahibi olur."

Hz. Mevlânâ *Mesnevî*'nin önsözünde şöyle der: "Şüphe yok ki *Mesnevî*, temizlenmiş kişiler için gönüllere şifâdır. Hüzünleri giderir. Kur'ân'ı açıkça anlamaya yardım eder. Huyları güzelleştirir. Gönülleri temiz insanlardan, hakîkati sevenlerden başkalarının *Mesnevî*'ye dokunmalarına müsâade yoktur. *Mesnevî* âlemlerin Rabbi'nden gönüle inmiş hakikatleri ihtiva eder. *Mesnevî* Rabbü'l-âlemîn tarafından ilhâm olunmuş bir kitaptır. Bâtıl, onun ne önünden gelebilir, ne de ardından. Allah onu korur."

Mesnevî, Molla Câmî ve Muhammed İkbâl tarafından "Fars dilinde Kur'ân" olarak isimlendirilmiştir. Yine Banarlı'nın deyişiyle *Mesnevî*, Kur'ân-ı Kerîm'in Mevlânâ çapında bir velî tarafından yapılmış, heybetli bir tefsiridir. Seyyid Hüseyin Nasr'a göre ise, *Mesnevî*, Kur'ân-ı Kerîm'in geniş bâtnî bir yorumudur. Bu nedenle de *Mesnevî*'ye "deryâ-yı ma'rifet" adı verilmiştir.

Hz. Mevlânâ'nın eserlerinde genelde hiçbir din, dil, ırk ve renk farkı gözetmeksizin "insan" a yönelik hitabının da etkisini burada ifade etmek gerekir. Hz. Mevlânâ tasavvufî düşüncedeki ifadesiyle bir insân-ı kâmilidir. İnsân-ı kâmiller, beşerî özellikleri en iyi anlayan, insanlara ne şekilde yaklaşılacağını mü-kemmelleşme manada bilen insanlardır. Herkes tarafından kolay anlaşılması, fikirlerinin kıssalarla desteklenmesi ve ruhlara nüfuz etmesi gibi sebepler *Mesnevî*'nin Müslümanların haricindeki insanlar tarafından da rahatça anlaşılmasını ve be-

* Doç. Dr. İsa Çelik, Atatürk Ü. İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı

nimsenerek okunmasını sağlamıştır. Buna ilaveten Allah Tealâ'nın dostlarına ihsan etmiş olduğu tasarruf ve lutufları da unutmamak gerekir diye düşünüyorum.

Sizce Mevlânâ'nın günümüz insanına vermek istediği temel mesajlar nelerdir?

Hız. Mevlânâ insana insân-ı kâmil olma idealini aşlamaya çalıştı. İnsana Allah Tealâ'yı, Allah Tealâ'ya da insanı sevdirmek arzusundaydı. Hız. Pîr bir müşid-i kamil olarak bütün insanlığın yaratılışının gereği kulluğunu gerçekleştirmesini arzu etmektedir. O, içinde yaşadığımız fizikî dünyayı anne rahmine ve insanlarını da anne rahmindeki cenine benzetmektedir. Dolayısıyla o âdetâ şöyle haykırır: "Ey İnsanlar: yaşadığınız dünyada durumunuz ana rahmindeki ceninin tutumundan farklı değildir. Metafizik âlem ise dış dünya gibidir. Güneşi ayı, tertemiz içecek ve yiyecekleri bulunan bir âlemdir. İlahî emir ve yasaklara hassasiyet göstererek Allah dostlarının yaşadığı maneviyat âleminin huzurunu siz de yaşayınız. Nefis ve şeytanın hoş gösterdiği, ebedî saadeti yok edecek olan yaşayışınızı bırakınız." Hız. Mevlânâ bütün insanlığın dünya ve ahiret saadetine temine gayret etmiştir.

Müslüman bir sûfi olan Mevlânâ'nın yetiştiği ortam sizce onun fikrî teşekkülüne nasıl katkıda bulunmuştur?

Hız. Mevlânâ'nın beslendiği kaynaklar, başta İlham-ı Rabbânî, Kurân-ı Kerîm ve Hadîs-i şerîfler olmak üzere İslâm kültürünü oluşturan temel unsurlardır. Bu kaynaklar şu şekilde sıralanabilir: *Mesnevî*'nin en önemli kaynağı Kurân-ı Kerîm'dir. *Mesnevî*'de 750'den fazla Kur'an âyetinin ele alınması bunun apaçık bir ifadesidir. Hadîs-i şerîfler: Bediuzaman Fûrûzanfer çalışmaları neticesinde *Mesnevî*'de 745 hadis-i şerîf'in bulunduğunu ifade etmiştir.

Hız. Pîrin fikrî teşekkülüne katkıda bulunan şahsiyet ve eserleri şöylece sıralayabiliriz: Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddîn Velede ve eseri *Maârif*, Tarikat Şeyhi Burhâneddîn Muhakkik-i Tirmizî ve eseri *Maârif*, Sohbet Şeyhi Şems-i Tebrizî ve eseri *Makâlât*, Muhyiddîn-i Arabî, onun talebesi ve üvey oğlu Sadreddîn Konevî, Gazneli Şair Hakîm-i Senâ ve eseri *Hadîkatü'l-Hakîka*, Ferîdüddîn-i Attâr ve eseri, İmam-ı Gazzâlî ve eserleri, Çevresinin kültürü ve atasözleri, İmam-ı Kuşeyrî'nin *Risâle-i Kuşeyriye*'si. Ebû Talip el-Mekkî'nin *Kûtü'l-Kulûb* isimli eseri, Firdevsî'nin *Şâh-nâme*'si, Filozof Beydaba'nın *Kelile ve Dimne* isimli eseri.

Mevlânâ'yı diğer Müslüman âlimlerden ayıran ve mesajının bu kadar geniş kitlelere ulaşmasında etkili olan faktörler hakkındaki değerlendirmeniz nedir?

İbnü'l-Arabî gibi tasavvufî şahsiyetlerin entelektüel anlamda izaha çalıştıkları metafizik konuları Hz. Mevlânâ gibi Allah dostları halkın seviyesinde onların rahatlıkla anlayabilecekleri bir üslup içerisinde anlatmaya çalıştılar. Hz. Mevlânâ'nın mesajının geniş kitlelere ulaşmasının önemli sebeplerinden birisi budur. İsmail Ankaravî, İsmail Hakkı Bursevî, Sarı Abdullah Efendi, Abdürrezzak Kâşânî, Muhammed İkbâl, Nicholson, Arberry, Eva de Vitray-Meyerovitch, Anna Masala, Khalifa Abdülhakim, R. Arasteh, William Chittick ve Annamarie Schimmel gibi şahsiyetler de Hz. Pîrin düşüncelerinin geniş kitlelere ulaşmasına yardımcı olmuşlardır. Batıdaki akademik çalışmaların da Hz. Mevlânâ'nın ve düşüncelerinin tanıtımında önemli katkısının olduğunu da unutmamak gerekir. İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ gibi şahsiyetlerin tesiri İslâm ülkelerinin dışında, Abdülkadir Geylânî, Şâh-ı Nakşîbend ve İmam Rabbânî gibi şahsiyetlerin nüfûzu ise daha çok İslâm ülkelerinde belirgindir.

Mevlânâ'nın İslâmî kimliğinin kimi çevrelerde belirginliğini kaybetmesi sizce neden kaynaklanmaktadır?

Mevlânâ'ya atfedilen fakat ona ait olmayan şu rubâînin etkisinin olduğu kanaatini paylaşıyorum. "Gel, gel, ne olursan ol yine gel, İster kâfir, ister mecusî, ister puta tapan ol yine gel, Bizim dergâhımız, ümitsizlik dergâhı değildir, Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel."

Hz. Mevlânâ bir rubâîsinde şöyle der: "Ben yaşadığım müddetçe Kur'ân'ın kölesiyim, Hz. Muhammed Mustafa'nın yolunun tozuyum. Biri benden bu sözden başkasını naklederse ondan da bizarım, o sözden de bizarım (şikâyetçiyim)." Hz. Mevlânâ'nın İslâmî kimliğini gölgelemek isteyen birtakım çevreler dinler üstü mezhepler üstü gibi bir takım terimler kullanarak onu tavsif etmek isterler. Halbuki Allah Tealâ'nın kitabına ve onun Resulünün sünnet-i seniyesine uymayan bir Mevlânâ düşünülemez.

Özellikle Batı dünyasında ve ülkemizdeki bazı çalışmalarda İslâmî kimliğinden soyutlanan Mevlânâ imgeleri hakkında yorumunuz nedir?

Anlaşılan şu ki Batı dünyasında Hz. Mevlânâ ile alakalı olarak araştırma yapan insanlar İslâmî bir yaşayışın ne anlama geldiğini bilemiyorlar. Pratiği bulunan bir hakikat sadece teorik olarak okunmakla anlaşılabilir. Dolayısıyla Batılılar kendi fikirlerine göre bir Mevlânâ tahayyül ediyorlar. Bu da çoğu zaman hakikatin aksi kanaatlere götürebiliyor insanı. Ülkemize gelince bir kısım araştırmacılar kendi meşreplerine göre Hz. Mevlânâ'yı yorumlamak istedikle-

rinden onu olduğu gibi tanımak ve görmek istemiyorlar. Bir kısmı ise ciddi araştırmalar yapmadan bütün eserlerini incelemeyen peşin hükümlerle bir kanaate vardıklarından Hz. Mevlânâ'nın İslâmî kimliğini görmezden geliyorlar. Hz. Mevlânâ'nın İslâmî kimliğini gölgelemek isteyen birtakım çevreler dinler üstü mezhepler üstü gibi bir takım terimler kullanarak onu tavsif etmek isterler. Hâlbuki Hz. Mevlânâ mükemmel manada bir Müslümandır.

Mevlânâ ve düşüncesinin günümüz insanına yeterince aktarılabilirdiği kanaatinde misiniz? Bunun yapılabirliği konusundaki önerileriniz nelerdir?

Hz. Mevlânâ ve onun düşünce sisteminin günümüz insanına yetirence tanıtılmadığı kanaatindeyim. Hz. Pîri anlayıp anlatabilmek için tasavvufî düşüncenin yaşanması gerektiğini ifade etmek istiyorum. Her ilmin kendisine mahsus ıstılahları olduğu gibi tasavvufî düşünce de sadece kitaplardan okunarak elde edilebilecek bir ilim dalı değildir. Mürşid, tarîkat, mürid, muhabbetullah gibi kavramlar ancak işin ehli olan zatlar tarafından tecrübî olarak öğretilebilir.

Mevlânâ'nın ve temsil ettiği sûfî geleneğin Anadolu coğrafyasındaki dinî anlayışa etkileri var mıdır? Varsa bu etki hangi yönde olmuştur.

Dinî, tasavvufî, edebî ve kültürel hayatımızda vefatından bu yana asırlar geçmesine rağmen Hz. Mevlânâ'nın ve onun eserlerinin tesirini görmekteyiz. Edebiyatımızda mesnevî, her beyti ayrı kafiyeyle manzumeye verilen ad iken daha sonraları mesnevî denildiğinde hususî manada Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin şaheserine verilen isim hatıra gelmektedir. *Mesnevî* o kadar tesirli olmuştur ki, Dâru'l-Kurrâ, Dâru'l-Hadîs gibi "Dâru'l-Mesnevî"ler kurulmuş ve *Mesnevî* okuma geleneği oluşturularak Mesnevîhân olmak icazetnâme almaya bağlanmıştır. *Mesnevî* sadece Mevlevî sâliklerinin değil bütün tarîkat mensuplarının tarîkat el kitabı haline gelmiştir. Hz. Pîr'den sonra yerine geçen Hüsâmeddin Çelebî, Mevlânâ bağlılarını bir arada tutmuş, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in Hüsâmeddin Çelebî'nin yerine geçmesiyle Mevlevîlik kuruluş devresine başlamıştır. Bundan sonra Çelebilik makamı ihdas edilmiş Çelebiler Mevlevîhânedede post-nişîn olmuşlardır. Mevlevîhâneler daha sonra birer yaygın eğitim kurumları olarak görev icra etmişlerdir.

Günümüzde tartışılan “ılımlı İslâm” yorumu size göre pratik gerçekliği olan bir değerlendirme midir? Bu yorumun temellendirilmesinde ismi geçen Mevlânâ ve sûfî gelenek size göre ne kadar bu yoruma izin vermektedir?

*“Benden sûfî ve mollaya selam söyle
Çünkü onlar bana Allah’ın peyâmını (haber) getirdiler,
Lâkin onların tevilleri Allah’ı,
Cibril ve Mustafa’yı hayretler içinde bıraktı.”*

Rûmî-i Asr olarak anılan Muhammed İkbal’in yukarıdaki dizelerinde ifade ettiği gibi Allah Tealâ’nın gönderdiği dinin aslı şekli nasılsa o haliyle devam etmelidir. Birilerine hoş görünmek için hiç kimsenin dinî teville kalkışması doğru değildir. İlimli İslâm yorumunda mutasavvıflar ve dolayısıyla sûfî geleneğin istismar edildiği kanaatindeyim. Tasavvufî düşüncenin temel amaçlarından birisinin İslâm’ı gereği gibi yaşamak ve muhafaza etmek olduğunu aşikârdır..

Mevlânâ’nın düşünceleri size göre Mevlevî gelenekte yeterince aktarılabilmiş midir?

Mevlevî geleneği benimseyen insanlara Hz. Mevlânâ’nın düşüncelerini gereği gibi aktarıldığı ve kendilerinin de onun düşüncelerini ve yaşayış tarzını layıkıyla benimsedikleri kanaatinde değilim. Mevlânâ düşüncesinde İslâm’ın tavizsiz bir şekilde yaşanması gerektiğini düşünüyorum.

Mevlevîliğin ve Mevlevî sanatkârların Türk-İslâm sanatına etkileri hakkında neler söylersiniz?

Tasavvufî müesseseler olan tarîkatlar içerisinde musikî ve sanatta en belirgin tarîkat Mevlevîliktir. Osmanlı’da birçok musikîşinas ve sanatkâr Mevlevî-hanelerden yetişmiştir. Mevlevîhânelerin kişiyi ruhen ve fikren geliştiren Mevlevî dergâhları olduğu musikî, hüsn-ü hat, tezhîb ve semâ gibi faaliyetlerin icrâ edildiği bilinmektedir. Klasik Türk Musikisinin büyük üstadlarının çoğunun Mevlevî olduğu dikkate alındığında Türk-İslâm sanatına Mevlevî dervişlerinin katkılarının ne derece olduğu kendiliğinden anlaşılır. Mutasavvıflar içerisinde belki de en fazla şair, sanat ve edebiyata verilen ehemmiyet sebebiyle Mevlevîler arasındadır.

İslam Dünyasında Mevlânâ ve sûfî geleneğin sevgi ve hoşgörüye dayalı İslâm anlayışı yerine “el-kaide İslâm’ının” geniş yankı bulmasının nedenleri nelerdir?

Sovyetler Birliğinin yıkılışından sonra Batının İslâm’ı kendisine düşman

seçtiği ve bununla mücadelesinde her türlü menfi araçları kullandığı aşikârdır. Yazılı ve görsel basının insanlar üzerinde fazlaca etkili olduğu bu denemde Batılı vatandaşlar da bundan etkilenmektedir. Buna rağmen sûfî gelenek kendisini korumaya devam etmekte ve ihtida faaliyetlerindeki önemli rolünü sürdürmektedir.

2007 yılının UNESCO tarafından bir kez daha Dünya Mevlânâ yılı ilan edilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz. Bu bağlamda bu yılki Mevlânâ etkinliklerini yeterli buluyor musunuz?

Hz. Mevlânâ'nın ahirete irtihallerinin 700. yıldönümü münasebetiyle 1973 yılı Unesco tarafından Dünya Mevlânâ Yılı olarak ilân edilmişti. Doğumunun 800 yılı olan 2007'nin de Dünya Mevlânâ Yılı ilan edilmesi Hz. Mevlânâ'nın şahsında İslâm ve tasavvufî gelenek için bir kazanım olduğunu düşünüyorum. Mevlânâ etkinliklerinin takdir edilebilecek seviyede olduğunu söyleyebilirim.

Dünya Mevlânâ yılında ülkemizde ve Dünya'nın çeşitli merkezlerinde gerçekleştirilen çeşitli etkinliklere rağmen Diyanet İşleri Başkanlığının bu konudaki çekimserliğini neye bağlıyorsunuz?

Ulaşabildiğim kadarıyla Diyanet İşleri Başkanlığı Diyanet Aylık Dergisinin Ücretsiz Eki olarak verdiği "Aralık 2007 Sayı: 204: Gönümüzde Yankılanan Ses: Mevlânâ" isimli yedi araştırmacının yazılarından oluşan çalışmasının haricinde kayda değer bir faaliyet gösterememiştir.

"Gönümüzde Yankılanan Ses: Mevlânâ" isimli çalışmada şu yazılar yer almaktadır: Ahmet Ögke, "Gönül Sahibi Bir Dost: Mevlânâ Celâleddin Rûmî", s.3-8; Ömer Yılmaz, "İnsan Âşığı Bir Gönül Eri: Mevlânâ Celâleddin Rûmî", s.9-12; Mehmet Bulut, "Mevlânâ Aydınlatmaya Devam Ediyor", s.13-16; Ramazan Altıntaş, "Mevlânâ'nın Dindarlık Anlayışı", s.17-19; İbrahim Emiroğlu, "Mevlânâ'ya Göre Hz. Muhammed'in Üstünlüğü", s.20-23; Kadir Özköse, "Mevlânâ'da Nefis Terbiyesi", s.24-26; Bayram Ali Çetinkaya, "Mevlânâ'nın Gönül Dilinden Mûsikî", s.27-30.

Kanaatime göre, Osmanlı dönemindeki Medrese-Tekke ihtilafı günümüzde de hayatiyetini devam ettirmektedir. Devletimizin diğer kurumlarından daha çok Diyanetimizin Hz. Mevlânâ ile alakalı faaliyetlere daha fazla sahip çıkması gerekirdi.

İhtida olaylarında daha etkin olması gereken Kelâm geleneği yerine Mevlânâ ve İbnü'l-Arabî gibi sûfîlerin daha etkili olmasını nasıl değerlendirirsiniz?

Kelâmî gelenekte daha ziyade akla hitap edilmektedir. Tasavvufî düşüncede ise daha çok gönül ve ruh muhatap alınmaktadır. Bu sebeple duygu ve heyecanla alakalı olarak tasavvufî düşüncenin gönül ve ruh dünyalarına gönderdiği mesajlar yankı bulmakta gecikmezler. Dolayısıyla ihtida olaylarında ilimden çok irfanın, âlimden çok mutasavvıfların daha etkili olduğu müşahede edilmektedir.

Neticede şunu ifade etmek istiyorum. *Mesnevî-i Şerif, Divan-ı Kebir, Mektubât, Mecalis-i Seb'a ve Rubaiyat* gibi Hz. Pîr'in eserlerini okuyup hayatımıza tatbik ederek istifade etmeye çalışmalıyız. *Mesnevî* okumak isteyen insanımıza Tahir'ül- Mevlevî'nin *Şerh-i Mesnevî*'sini okumayı tavsiye ediyorum.

Günümüzde insanlığın tasavvufî kültüre ihtiyacı her zamankinden çok daha fazladır. Nefis, şeytan ve dünya gibi manevî bünyemizin mikroplarından ancak tasavvufî düşüncüyü hayatımıza geçirerek kurtulabileceğimizi, iman ve ibadetten haz alabileceğimizi düşünüyorum.